

Alkoholi hyvinvointivaltiossa ja hyvinvointivaltion alkoholipolitiikka

International Study of Alcohol Control Experiences -projekti (ISACE) on jatkoa 70-luvun suurelle kansainväliselle alkoholitutkimusprojektille, joka selvitteli alkoholipoliittisia toimenpiteitä ja niiden yhteyttä kansanterveyteen. ISACE:n kolmivuotisen työskentelyn tuloksena syntyneitä kahta raporttia¹ voidaan pitää alkoholitutkimuksen erään vaiheen päätepiteenä. Näiden kahden projektin raportteja voidaan perustellusti pitää toisen maailmansodan jälkeisen ajan synnyttämien teollisten hyvinvointivaltioiden alkoholikulttuurien ja -politiikan tutkimuksen synteisinä. Hieman kärjistäen voidaan väittää, että aihe ”viina ja hyvinvointivaltion nousu ja kukoistus” on nyt selvitetty ja että tutkimuksen painopistettä olisi siirrettävä aihepiiriin ”viina ja läpivaltioitunut turvavaltio”.

Arvioin seuraavassa ISACE:n raportteja kahdelta eri tasolla. Ensinnäkin alkoholitutkimuksen perspektiivistä ja toiseksi raporttien merkitystä yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle yleensä, sillä raportit panivat minut pohtimaan laajemminkin kysymystä ”erityistavaratieteiden” roolista yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa.

ISACE:n anti alkoholitutkimukselle

Raportit ovat erinomainen yhteenveto yhteiskunnallisen alkoholitutkimuksen kolmen keskeisen alueen — alkoholitalouden, alkoholihaittojen ja alkoholikontrollipolitiikan — tutkimustuloksista kymmenen viime vuoden ajalta. Tästä huolimatta tai ehkä juuri tämän ansiosta raportit selkiinnyttävät monia keskeisiä alkoholitutkimuksen ongelmakenttiä. Seuraavassa muutamia poimintoja.

¹Mäkelä, Klaus & al.: Alcohol, society and the state 1. A comparative study of alcohol control. Addiction Research Foundation. Toronto, Canada 1981.

Single, Eric & Morgan, Patricia & Lint, Jan de (eds.): Alcohol, society and the state 2. The social history of control policy in seven countries. Addiction Research Foundation. Toronto, Canada 1981.

Perinteinen juomien kolmijako — väkevät, viini ja olut — on usein liian karkea mittari juomarakenteessa ja juomakulttuurissa tapahtuneiden muutosten mittaamiseksi. Esimerkiksi Suomen ja Kalifornian kohdalla viinin kulutuksen näennäisen tasainen kehitys kätkee sisäänsä juomakulttuurin muutoksen. 50-luvulla viinin kulutus oli näissä molemmissa suurimmaksi osaksi väkeviä viinejä, joiden kulutus oli lisäksi läheinen korvike viinan kulutukselle. Hintasuhde ja eräät muut kontrollitoimenpiteet ohjasivat kulutusta väkeviin viineihin. 70-luvulla on Suomessa ja Kaliforniassa sen sijaan havaittavissa selvä, joskin kokonaiskulutuksen kannalta sangen marginaalinen, perinteisestä juomakulttuurista eriytynyt mietojen viinien ”juomakulttuuri”.

Toinen esimerkki vastaavatyypisistä ilmiöistä on monen maan kohdalla havaittu väkevien juomien kulutusrakenteen moninaistuminen. Kaliforniassa ”uudet juomat” — votka, tequila ja rommi — ovat kaventaneet selvästi viskin osuutta. Sama ilmiö voidaan todeta myös Ontariossa. Samoin generin asema huojuu Hollannissa ja traditionaalisten hedelmäviinien asema Sveitsissä. Perinteinen kolmijako on Sveitsin kohdalla muutenkin varsin ongelmallinen, koska perinteisen (ja rajun laskun kokeneen) siiderin kulutuksen mahdolluttaminen tähän jakoon tuottaa hieman vaikeuksia.

Oluen kulutuksen kohdalla syntyvä harha on toisensuuntainen. Oluen kulutuksen yleinen kasvu kaikissa tarkastelluissa yhteiskunnissa peittää alleen puolestaan sen seikan, että perinteinen heterogeenisempi olutkulttuuri on saanut väistyä yhtenäistyvän (ja ketjuuntuvan) oluen kulutuksen tieltä.

Kaiken kaikkiaan raporttien tulokset antavat aiheen kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota myös juomaryhmien sisällä tapahtuneisiin muutoksiin. Jo vakiintumaan päässyt jako viina-, viini- ja olutmaihin on liiaksi yksinkertaistava.

Raportit tuovat esiin eräitä mielenkiintoisia tietoja ravintolajuomisen kehityksestä etenkin suomalaiselta näkökannalta tarkasteltuna. Yleisenä suuntana on ollut juomisen yksityistyminen tarkastelujakson aikana. Juominen on siirtynyt kapakoista koteihin. Suomessa näin ei kuitenkaan ole käynyt. Yhtenä syynä Suomen poikkeavaan kehityk-

seen on varmaankin ravintolaelinkeinon nopea monipuolistuminen. Itse asiassa muissa maissa traditionaaliseen alkoholikulttuuriin kuuluneet "public drinking places" olivat Suomessa osa alkoholikulttuureja yhtenäistävää tuontia. Kuitenkin alkoholikontrollin ongelmat ovat Suomessa anniskelun osalta hyvin samantyyppiset kuin esimerkiksi Kaliforniassa. Kieltolain kumoauttua USA:ssa 30-luvulla oli ongelmana saluunakulttuurin nousun estäminen, ja Suomessa yhtenä ongelmana oli rahvaan olutkapakoiden nousun estäminen. Ratkaisut ja etenkin niiden ajoitus sen sijaan poikkeavat toisistaan. USA:ssa politiikaksi omaksuttiin heti kieltoain kumoamisen jälkeen elinkeinon monipuolistaminen, Suomessa taas sen tiukka kontrolli. Suomessa monipuolistamisen politiikka omaksuttiin vasta suuren kasvun kaudella (60- ja 70-luvulla). Rajoituksen erilaisuus on varmasti vaikuttanut anniskelukulutuksen osuuden poikkeavaan kehitykseen Suomessa.

Alkoholihaittoja käsittelevän jakson suurin ansio, tiivistetyssä muodossa esitettyjen perusfaktorien ohella, on hoitojärjestelmien kehityksen selkeä yhdistäminen yleisten alkoholiasenteiden ja -kontrollin kehitykseen. Alkoholikysymyksen kontrollin painopiste on siirtynyt yhä enemmän ketjun loppupäähän, yksilötasolle. Yleisestä järjestys- ja kurinpito-ongelmasta on tullut yksilöllistä poikkeavuutta ja sairautta. Sama ilmiö on havaittavissa myös huumeiden ja lääkeaineiden kohdalla.

Ekometrisen kysyntäanalyyysin roolin paikantaminen osaksi alkoholikontrollipolitiikan apuvälineistöä on tehty selkeästi. Ekometrinen analyysi ja sen mahdollisuudet asetetaan niihin rajoihin, joissa se toimii — seikka, joka joskus tunnutaan malliikkiossa unohtettavan.

Alkoholin taloudellisen roolin merkitystä käsiteltäessä raporteissa painotetaan alkoholin kokonaistaloudellista marginaalisuutta, mutta toisaalta tuodaan myös selkeästi esiin sen alueellisesti merkittävä rooli työllistäjänä (eritoten viininviljely). Uusien innovaatioiden ja muiden keinojen avulla aikaansaadun tuottavuuden nousun merkitystä korostetaan aiheellisesti käsiteltäessä alan työllistävää vaikutusta.

Alkoholin työllisyysvaikutusten käsittelyssä jään kuitenkin kaipaamaan alkoholin tuotannossa ja jakelussa piilevien potentiaalisten työllistämismahdollisuuksien pohdiskelua. Käsitykseni mukaan on hyvin todennäköistä, että alkoholin suhteellinen merkitys työllistäjänä kasvaa tulevaisuudessa. Näin ensinnäkin siitä syystä, että alkoholin tuotannolla on kiinteitä sidoksia perustuotantoon, erityisesti viininviljelyyn, joka etenkin Euroopassa on poikkeuksellisen vähän monopolisoitunut. Työllis-

tämisongelman jatkuvasti vaikeutuessa viininviljelyn kaltaisen työvoimavaltaisen perustuotannon suhteellinen merkitys tulee kasvamaan. Etenkin Länsi-Euroopassa viininviljely on monessa maassa varsin huomattava työllistäjä, ja tästä syystä, huolimatta esimerkiksi EEC:n piirissä aika ajoin käydyistä varsin kiivaistakin "viinisodista", alan perussuojaus mahdollista teollistunutta viinintuotantoa vastaan on kaikkien viinintuottajamaiden edun mukaista.

Toisaalta alkoholin jakelun puolella alkoholin potentiaaliset työllistämismahdollisuudet ovat osittain ristiriitaiset. Suomen kaltaisessa monopolimaassa alkoholin jakelun liberalisointi toisi varmasti uusia työpaikkoja. Toisaalta myös alkoholikontrollikoneiston kasvattaminen loisi potentiaalisia työllistämismahdollisuuksia etenkin vapaan alkoholin maissa. Mahdollisesti tiukkenevan alkoholi-ilmaston ja lisääntyvien työllistämisvaikeuksien yhteisvaikutuksena saattaa syntyä tilanne, jossa alkoholikontrollin tiukentaminen itsepalvelupaikkoja vähentämällä lisäisi varmasti työpaikkojen määrää. Samoin alkoholituotannon ja jakelun monopolisoitumisprosessin ehkäiseminen kontrollipoliittisiin syihin vedoten saattaa tulla yhä houkuttelevammaksi työllisyysyistä. Alkoholikontrollin tiukentamisen kautta luotavien uusien työpaikkojen rahoituskin onnistuisi suhteellisen helposti. Kontrollikoneiston kasvattamisen kustannukset voitaisiin maksattaa alkoholinkäyttäjillä.

Alkoholilla saattaa siis tulevaisuudessa olla suhteellisesti nykyistä tärkeämpi rooli taloudellisessa mielessä. Näin varsinkin, jos — kuten raporteissa on ennusteltu — alkoholikysymys muodostuu yhä enemmän moraaliseksi kysymykseksi. Muutos on omiaan helpottamaan myös alkoholin suhteellisen hinnan nostamista. Samasta syystä alkoholin fisikaalinen merkitys saattaa hyvinkin kasvaa tulevaisuudessa — viinan hinnan nostaminen on aina helpompaa ja moraalisestikin perustellumpaa kuin leivän hinnan nostaminen.

*ISACE:n laajemmista yhteiskuntatieteellisistä
kytkennöistä*

ISACE-raportit alkoholitutkimuksen yhden vaiheen syntetisoijina panevat miettimään laajemmin alkoholitutkimuksen tutkimuspoliittista roolia. Tämä puolestaan liittyy läheisesti kysymykseen alkoholin (ja laajemmin huumaavien aineiden) tavaraluonteen monikerroksisuudesta. Alkoholin poikkeukselliset käyttöarvot johtuvat osittain suoraan sen fysiologisista erityisominaisuuksista, osittain alkoholin kulttuurisidonnaisuudesta, sen toimimisesta eräänlaisena "kulttuurin kantajana".

Raportit osoittavat mielestäni, että alkoholitutkimuksen kaltaisella yhdellä tavarantieteellä on laajempaa yhteiskuntapoliittista merkitystä. Eri-tyisyydestä nousee yleistä, ja niiden kautta voidaan hahmottaa yleisempiä yhteiskunnallisia prosesseja paremmin kuin yleisellä "tavaratasolla" pysyttelevän tutkimuksen avulla. Tutkimuskohteen pilkkominen ajallisesti ja paikallisesti (työ/vapaa-aika, maaseutu/kaupunki) on jo vakiintunut tutkimusmenetelmä sosiologian piirissä. Tämän ohella erityistavarasosiologian ja jopa -taloustieteen tietoisempi hyödyntäminen voisi selkiyttää kokonaisanalyysiä. Väitän, että erityistavarat ja niiden tavaraluonteen kehitys ilmentävät usein selkeästi laajempia yhteiskunnallisia prosesseja — erityistavarat ovat herkkiä yhteiskunnallisille muutoksille. ISACE-raporteissa omaksuttu tapa lähestyä alkoholia ja alkoholikontrollipolitiikkaa on omiaan selkiinnyttämään tätä seikkaa.

Nils Christien erinomaisesta esipuheesta ja lopusanoista saa viitteitä, mihin alkoholitutkimuksen ja muun yhteiskuntatutkimuksen molemmipuolinen vuorovaikutus voisi johtaa. Alkoholikontrollipolitiikka saattaa hyvinkin muodostua alueeksi, jonne synnytetään kaksijakoisen (menestyneet ja ei-menestyneet) yhteiskunnan uudentyyppistä hallintokoneistoa. Alkoholikontrollipolitiikka toimii koekenttänä sen vuoksi, että alkoholilla on niin keskeinen sija tässä kokonaisprosessissa.

Yhteiskunnan eri kehitysvaiheissa alkoholin rooli on vaihdellut, mutta ainakin sadan viime vuoden aikana sillä on ollut eri muodoissaan sangen tärkeä sija kehittyneissä kapitalistisissa yhteiskunnissa. Lisäksi alkoholilla on "kulttuurin kantajan" luonteestaan johtuen mielenkiintoinen "kaksoisluonne". Esimerkiksi viime vuosisadan loppupuolella alkoholi oli suuri sosiaalinen ongelma, mutta samalla se oli vielä suuremman sosiaalisen ongelman (työväestön kurjistumisen) peittäjä. Nykyisessä hyvinvointivaltion kriisivaiheessa tämä kaksoisluonne näkyy taas aikaisempaa selvempänä.

— — —

ISACE:n kaltaisen alkoholitutkimuksen erään vaiheen yhteenvedon toivoisi leviävän laajemmin yhteiskuntatieteilijöiden ja muiden yhteiskunnallisista kysymyksistä kiinnostuneiden pariin. Alkoholitutkimuksen piirissä toimiville ISACE puolestaan merkitsee erään tutkimusvaiheen päättymistä, ja samalla se osoittaa myös suuntaa uusille painopisteille.

Ilpo Koskikallio

Mistä raittiustyön teoria?

Raittiustyötä on Suomessa tehty yli sata vuotta. Kuitenkin kuntien raittiussihteerit on vasta 1970-luvulla muodostunut uusi ammattikunta. Vuoteen 1982 saatiin odottaa lakia, jossa valtion rahoitusta saavan raittiustyön tarkoitus täsmennettiin. Tehtävänä on "totuttaa kansalaiset terveisiin elämäntapoihin ohjaamalla heitä välttämään päihteiden ja tupakan käyttöä".

Päävirkaisia raittiussihhteereitä on suurimmissa kunnissa yli 120 (10 vuotta sitten alle 10). Lisäksi on pienemmissä kunnissa lähes 350 yhdistelmävirkaista sihteeria, jotka päätyökseen ovat kuitenkin kunnan nuoriso-, liikunta-, kulttuuri-, sosiaali- tai terveystoimen alalla. Raittiustalokunnat käyttävät noin 30 miljoonaa veromarkkaa vuodessa.

Veronmaksajan kannalta asia on selvä: ylimmät valtioelimet pitävät kunnan raittiustyötä tärkeänä tehtävänä. Veromarkkojen vastineeksi on kuntaan palkattava mahdollisimman tehokas, laaja-alainen, suvaitsevainen, kaikille kansalaisille palveluja tarjoava raittiustyöntekijä. Mutta millaista hänen työnsä pitäisi olla? Tässä yleisön mielipiteet menevät pahasti ristiin.

Raittiussihteerit etsii rooliaan

Raittiussihteeritkään eivät tiedä, millaista heidän työnsä tulisi olla. Ammatti on niin uusi. Roolia etsitään. Yksi kokeilee sitä, toinen tätä. Mutta yksin työskentely on ongelma. Ammattilehteä ei ole. Voisiko keskeneräisiä ajatuksiaan selvittää kirjenvaihdossa kollegoiden kanssa? Vain muutama saa konsultaatiota tai työnohjausta. Työtovereita tapaa ministeriön ym. neuvottelupäivillä, mutta tiivis kurssiohjelma ja oma arkuus estävät keskustelun "pehmeistä" työongelmista. Kaksi kolmesta raittiussihteeristä on naisia. He ehkä haluaisivat koolla ollessaan puhua ammattipersonaan ja itsestunnon kehittymistä sivuavista asioista, mutta palaverit on rakennettu miesten ehdoilla.

Raittiustyön teoriat ovat uusia. Kaksi kolmesta raittiussihteeristä ei osaa vastata ammattinsa teoreettista perustaa koskevaan kysymykseen lainkaan tai sanoo asetusta siteeraten "edistävänä raittiutta". Joka viides ei pysty selvittämään työnsä tavoitteita, ammattietiikkaa tai ihmiskäsitystä. (Osaisiko minkään muunkaan ammatin harjoittaja?)

Tähän asti aatteellinen hegemonia on ollut vapaaehtoisilla järjestöillä. Nyt niissä on käynnissä sukupolven vaihdos. Uusi toimitsijakunta on nuorta ja hyvin koulutettua, mutta usein suoraan kou-